

Харькова / Москвы, русской / украинской природы, культуры, анализируется контакт и контраст оппозиционных элементов украинское / советское / российское в поэтическом наследии писателя.

Ключевые слова: Сергей Мушник, соцреализм, национальная идентичность, концепт Родины.

Dolzhanska Y. V. Homeland Concept in S. Mushnyk's poetic heritage

The article studies manifestations of S. Mushnyk's national identity, homeland concept and native land, national stereotypes can be traced through the prism of folkloric elements and characters, focuses on the image contrast of Kharkiv / Moscow, Russian / Ukrainian nature, culture, and the contact and contrast elements of Ukrainian opposition / Soviet / Russian in the poetic writer heritage is analyzed as well.

Key words: Serhiy Mushnyk, social realism, national identity, homeland concept.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – канд. філол. н., доц. Галич А. О.

УДК 821.161.2 Кв.-Основ'яненко-32.09

В. О. Кравченко, Н. О. Зубець

**РЕТРОСПЕКЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ
В ПОВІСТІ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА
„1812 ГОД В ПРОВИНЦИИ”**

Для українців, як і росіян, Вітчизняна війна 1812 р. була лихом, і їй так само єднав патріотичний обов'язок. Події 1812 р. знайшли незначне відображення у творах українських письменників XIX ст.

Найповніше, найоб'ємніше про французьку навалу на Росію і реакцію жителів України розказав Г. Квітка-Основ'яненко в повісті „1812 год в провинции”.

Отже, мета статті – на прикладі повісті Г. Квітка-Основ'яненка „1812 год в провинции” показати життя українців у контексті історичних подій, коли доля втілює в собі долю народу й держави. Для реалізації мети вирішимо такі завдання: простежимо інтерпретацію історичного факту в художньому творі, осмислимо специфіку художнього потрактування подій Вітчизняної війни та її сприйняття українцями,

означимо естетичні та моральні доміанти авторського бачення історичних подій, виокремимо художні засоби, якими оперує автор.

Повість „1812 год в провинции” Г. Квітка-Основ’яненко надрукував у журналі „Отечественные записки” 1843 р. У листі до А. О. Краєвського 17 жовтня 1842 р. автор писав: „Есть у меня статья под названием „1812 год в провинции”. В ней изложено все, начиная от первых известий о вторжении неприятеля, собрании ополчения, вестей о Смоленске, Бородинской битве, занятии Москвы, изгнании и истреблении злодеев. Все это изложено в действии, рассказы, толки, понятия, действия сословий, кое-какие эпизоды проч. и проч.” [1, с. 348 – 349]. Жанр названого твору сучасні дослідники визначають як белетризовані спогади, повість.

Зав’язка твору починається страшною звісткою про нашествя французів (вона була страшною для всіх), яку привезла кума Агафія Семенівна в родину поміщиків Тимофій Петровича та Уляни Іванівни, котрі влаштували свято своїй дочці Ользі на честь дня її народження. Ця новина, за словами автора, перелякала всіх. Г. Квітка-Основ’яненко майстерно передав психологічний стан героїв: „...хозяйка в лице помертвела, задрожала всем телом и чуть не упала... начала тяжело вздыхать и, ломая руки, беспрестанно повторяла: – Ох, кумушка!.. пропали мы...” [2, с. 407], „Русская земля осквернена... и кем же?.. Французами!.. ...Земля потрясется, если враг ногою вступит на нашу матушку Россию” [2, с. 408], „В губернском городе большая суматоха” [2, с. 408].

Господар дому, Тимофій Петрович, зразу ж почав роздумувати над тим, як діяти: „ходил в большой зале в глубоком размышлении... вдруг приосанится, вытянется, даже начнет маршировать, размахивать руками и вдруг охнет, схватит себя за левое колено, за поясицу, грустно вздохнет... пойдет в кабинет, примется пересматривать ружья и, погрузясь в мысли, иногда приговаривает: „Сенька... лихо стреляет; Сидорка... проворная бестия, ко всему способен. Оська... Фомка... Антипка... всех, всех отдам!” [2, с. 409].

Святкування дня народження Ольги звелось до розмов про вторгнення Наполеона в Росію й викликало однакову реакцію гостей: „Как? Злодеи смели ворваться к нам?.. Встретим же мы незваных гостей!.. Все брошу, с сыном иду”, „...Продаю имение, кидаю все, вступлю в службу...”. Загальним схваленням були зустрінуті слова про „...собрание ополчения... массою заслонить Россию и принудить неприятеля отретироваться, а вдогонку бить его без пощады” [2, с. 412].

Тимофій Петрович пояснює, що „...затем и ссылают нас в губернский город, чтоб по нашей возможности и усердию к отечеству выставить ополчение...” [2, с. 417]. Він присоромлює сусідку, яка шукає привід не пустити свого сина на війну, і категорично заявляє їй: „Ну что, если ли бы все думали подобно вам? Матери удерживали бы сыновей, жены мужей, сестры братьев, все бы сидели по домам, а французы

хозяйничали бы у нас по-своему?” [2, с. 418]. Очевидно, письменник в його уста вкладає думки і власні, і народу, бо ними керує одне – „исполнить долг свой” [2, с. 419]. Тимофій Петрович усвідомлює та намагається переконати дружину, що „каждый должен приступить к общему делу и быть полезным по силе своей” [2, с. 422]. Патріотичні вчинки дворянина заслуговують на увагу і потребують похвали, бо він розуміє ситуацію: „Отечество есть первейший священный ближний наш... кровью своею смьть позор, что дерзкий враг осквернил землю русскую” [2, с. 423]. Особливої сили й зворушливості в повісті набуває розмова подружжя, точніше, монолог чоловіка, який переривається кількома репліками Уляни Іванівни, – це намагання не тільки запевнити в необхідності служити вітчизні, а сказати, що то є велика честь. І як вона не намагалася зупинити його, „старый гусар, с своим правым делом, остался на месте, избранном им по руководству чести и долга” [2, с. 423].

Але обов’язок вимагав, щоб і наречений Оленьки Григорій Васильович (вона слідом за першим поцілунком отримала поцілунок прощальний, а, як виявилось, і останній) поспішив до Смоленська, щоб виступити проти французів, яких автор називає „ужасными и лютыми”.

Г. Квітка-Основ’яненко не називає міста, де відбувалися події, він тільки констатує, що це був „губернский город”, тим самим показуючи, що така ситуація була по всій країні: „Везде один дух, одна цель, одно намерение: только ждут повеления, как и где действовать... Нетерпение, жажда мести врагу – всеобщие” [2, с. 424].

Людей всіх станів об’єднувало бажання дізнатися щось нове, але все було одноманітним: ворог швидко поспішав за відступаючою армією, знищуючи все на своєму шляху вогнем і мечем, осквернюючи Божі храми, тиранствуючи над беззахисними.

І навіть якийсь поміщик (автор так само не назвав його імені) на пропозиції спекулянта подбати про примноження свого багатства, заявив, що він більше не має боржників, бо дозволив їм у такий сумний час не віддавати боргу, а витратити гроші на державну справу для загального добра. Він (письменник називає його ще й капіталістом) впевнений, що „Россия непобедима”, і страшенно гнівається на спекулянта, котрий пропонує йому скористатися цією ситуацією. Відповідь персонажа вражає – це слова істинного патріота: „Я стыжусь, что почитаюсь помещиком и дворянином наравне с вами. Только ваша черная душа могла придумать такое ужасное средство, воспользовавшись всеобщим смущением, удовлетворять гнусное свое корыстолюбие!” [2, с. 428].

Було отримано наказ створювати ополчення. Полковим командиром став Тимофій Петрович. Імовірно, прототипом цього образу став І. Котляревський. Весь народ піднявся на захист вітчизни, бо „отечество в опасности” [2, с. 432], всі однаково думали, всі однаково діяли – і купці, і дворянство однакостанно давали пожертви для ополчення.

Письменник уважний до деталей. Пейзаж підпорядкований тому смутку, який охопив увесь край. Щоразу автор підкреслював, що навіть сонце, як головне світило, змінилось: „Светит солнце, но как будто совсем иначе против обыкновенного...” [2, с. 438], „...если и светило солнце, то как-то необыкновенно тускл был свет его, точно как бы туман какой-то окружал его – и этот необыкновенный свет, полуматовая явность усиливала всеобщее уныние, овладевшее всеми” [2, с. 447]. І лише тоді, коли Кутузов об'єднав дві армії, ніби роса після смертельної засухи впала на поля, всі стали чекати хороших новин. Але вони були сумні: після генерального бою під Можайськом, де полягло десятки тисяч людей з обох боків, про що отримав лист Тимофій Петрович, російська армія відступала, бо військо ворога було чисельним. Але про те, що надія на перемогу не вмирала, свідчать слова: „Царев ум, Кутузова исполнение да русский штык отведут эту страшную беду” [2, с. 441].

Звістка про те, що Москву віддали французам, глибоко вразила, натовп взявся заспокоїти губернатора, запевнивши, що армію ворога можна перемогти лише хитрістю. Але загальна скорбота помітна була в усьому: „Когда уже Москва, сердце России, душа государства, не защищена, не отстояна, – чего нам осталось ожидать!” [2, с. 453].

Дійсно, Москва була віддана без бою, і все це утвердило сільських політиків у думці, що все загинуло. Хоча народ вірив, що „двадцать, пятьдесят городов займет Бонапарт, но тем не уничтожит России, и никто не будет повиняться ему. На последнем удержанном русском лоскутке земли будет Россия и останется непреклонною врагу” [2, с. 459], і розмови про створення нового ополчення піднімали дух.

Розлогий стиль письма автора дозволив відчувати всю повноту трагедії, передати велике бажання віддати все необхідне для перемоги. Повтори фрази „...подлинно черный, несчастный год!..” [2, с. 466] допомагають збагнути, наскільки важким був 1812 р.

Автор удався до передбачень: згадує про небесне пророцтво – про минулорічну мітлу (комету), „злую провозвестницу” трагічних подій, яка висіла над Москвою, народження дівчат і калік, повинь у Петербурзі. Події були страшними: „– Москва горит!.. Враг жжет святой град!..” [2, с. 471]. Сторінки повісті пронизані відчаєм і болем за теперішній стан Москви. Автор насичує текст то риторичними питаннями, коли йдеться про народне горе, то окличними реченнями, щоб передати трагізм ситуації. Велику роль відведено монологам-плачам, монологам-розмірковуванням над долею держави. Письменник устами губернатора, до якого прийшли посланці запевнити у своїй готовності допомогти армії, стверджує міць і силу російську, „...истинно русское усердие, какого в чужих государствах и слыхом не слышать...” [2, с. 475].

За пропозицією губернського предводителя „все дамы” в'язали теплі вовняні панчохи, рукавиці, шапки для захисників вітчизни, бо наступала зима. Звозився теплий одяг. Почали надходити хороші вісті:

розбили французів у Малому Ярославці, їх переслідував Мценський полк.

Передостанню частину повісті автор розпочинає описом грози, яка символізує нашествя Наполеона. Ця картина дає можливість зрозуміти, наскільки сумними були переживання. Використавши засіб паралелізму, письменник говорить про те, як стає легко на душі після грози, показує піднесений душевний стан персонажів, їх радість, коли вони зрозуміли, що біда минула. Усі тодішні журнали, які подавали відомості про важливі події епохи, читалися з великим інтересом, а п'єса „Певец во стане русских” В. Жуковського була прийнята з великим захопленням. Її знали напам'ять.

Вісті з армії були вже другорядними: французи відступали. Допомогла росіянам і сама природа. „Голод, холод, небо, земля, вода – все восстало велением Божиим против богоотступников” [2, с. 500]. Природа у повісті персоніфікована. У жодного письменника немає такого колоритного персонажа – „коренного русака, мороза”, що був би так живо виписаний. Він уявляється всесильним багатирем-патріотом рідної землі, який по-своєму розправився з ворогами. А в цьому йому допоміг ще один персонаж – „горе-богатырь, голод”. Художньо трансформовані образи морозу й голоду підсилюють емоційний стан переможців, прокладають дорогу царюванню веселості.

Розв'язка повісті – перемога над наполеонівською армією. Але щастя перемоги затьмарювалося великими втратами, і щоб показати їх, автор подав сповідь батька: „Покойная жена моя... родила мне трех сыновей-младенцев. При Бородине средний видит, что старшему худо, бросился выручать брата и вместе с ним пал. Меньшой, израненный, взят в плен и на другом переходе умер в кругу врагов... Вот я и остался на свете жить. Какая же моя жизнь теперь?” [2, с. 491]. А головна героїня Олечка, яка провела на війну нареченого і жила в домі майбутньої свекрухи, чекаючи на його повернення (війна наближалась до завершення, Григорій Васильович отримав чин полковника, все було вже підготовлено до весілля), випадково почула звістку про його смерть, – і це зразу ж витверезує. Безмірного горя завдала війна: радісній матері ще не дано зрозуміти всю глибину трагедії втрати єдиного сина – через повноту щастя. Г. Квітка-Основ'яненко як письменник-філософ розмірковував: „Или благое провидение, настав, по неисповедимым судьбам своим, невыносимый удар, оставляет пораженного в непонятливости, чтобы еще предоставит ему время почитать себя счастливым, или уверенность в непоколебимости счастья до того обладает человеком, что он почитает невозможностью лишиться его” [2, с. 494].

Переправа військ Наполеона через Березину й численні втрати допомагають зрозуміти сутність росіян. Вони дивилися на наполеонівських солдатів уже як на близьких людей, розуміючи, що вони прийшли підкорити їх, але загинули, і вони жаліли їх. Письменник співає

славу російському народу: „Ей-богу, русский народ единственный, беспримерный! Забыто все, что неприятель нанес нам, забыто все разорение, жестокое потрясение отечеству, забыта вся лютость, зверство, хищничество! Смотрели как на гибель ближних, ясно видели тут кару божию богохульникам, святотатцам, разбойникам, но содрогались о таком неслыханном, беспримерном истреблении, с соболезованием судили о бедственной участи, впрочем, так праведно постигшей их” [2, с. 498]. П’ять місяців тому Наполеон прийшов у гордості й злобі підкорити Росію, та вона не піддалась, він позбувся армії.

Закінчувався 1812 р., для всієї Російської імперії він був славним. Автор пророкував, що настає великий час, і закликав: „станем русскими, начнем учиться и будем продолжать говорить на родном русском языке... наконец, Европа узнает русских, захочет с нами ... познакомится” [2, с. 501].

Отже, повість Г. Квітки-Основ’яненка „1812 год в провинции” – це розповідь про навалу наполеонівських військ на Росію, загарбання ними Москви, про розгубленість в перші дні війни, про здатність народу об’єднатись і перемогти. Історична думка письменника спирається на загальнонародні інтереси. Думки й почуття персонажів розкрилися в діалогах, у тональності розмови. Автор зумів глибоко відтворити переживання героїв, у яких розкрилися мотиви їхньої поведінки.

Стаття залишає простір для подальшої роботи над твором: у перспективі доцільним видається дослідження особливостей процесу характеротворення в повісті, авторського стилю та ін.

Список використаної літератури

1. Квітка-Основ’яненко Г. До А. О. Краєвського / Г. Квітка-Основ’яненко // Збір. тв. : У 7-ми т. – Т. 7 : Історичні, етнографічні, літературно-публіцистичні статті, листи. – К. : Наукова думка, 1981. – С. 348 – 349. **2. Квітка-Основ’яненко Г.** 1812 год в провинции / Г. Квітка-Основ’яненко // Збір. тв. : У 7-ми т. – Т. 6 : Прозові твори. – К. : Наукова думка, 1981. – С. 405 – 506.

Кравченко В. О., Зубець Н. О. Ретроспекція Вітчизняної війни в повісті Г. Квітки-Основ’яненка „1812 год в провинции”

У статті акцентовано увагу на подіях, художньо змодельованих Г. Квіткою-Основ’яненком у повісті „1812 год в провинции”. Письменник показує ставлення українців до цих подій, їхнє сприйняття страшних картин наступу військ Наполеона і взяття Москви. У творі тісно переплетено дві основні сюжетні лінії: історія життя двох сімей і Вітчизняна війна. Автор зумів заглибитись у психологію персонажів, показати патріотизм різних станів суспільства, їхню єдність бажанням допомогти захистити вітчизну.

Ключові слова: інтерпретація, жанр, війна, сюжет, стиль.

Кравченко В. А., Зубец Н. А. Ретроспекция Отечественной войны в повести Г. Квитки-Основьяненко „1812 год в провинции”

В статье речь идет о том, как Г. Квитка-Основьяненко художественно моделирует события Отечественной войны в повести „1812 год в провинции”. Писатель показывает отношение украинцев к этим событиям, их восприятие страшных картин наступления и взятия Москвы. В произведении тесно переплетаются две основные сюжетные линии: история жизни двух семей и Отечественная война. Автор сумел глубоко проникнуть в психологию своих персонажей, показать патриотизм различных слоев общества, их сплочение единой целью – помочь защитить отечество.

Ключевые слова: интерпретация, жанр, война, сюжет, стиль.

Kravchenko V. O., Zubets N. O. Retrospection of the Patriotic War of 1812 in the Story of G. Kvitka-Osnovyanenko „1812 in the Province”

This article is devoted to the events which were artistically modeled by G. Kvitka-Osnovyanenko in the story „1812 in the Province”. The writer shows the attitude of the Ukrainians to those events, their impression of the terrible images of the attacks and the capture of Moscow. In this composition we have two main storylines which are closely connected: life stories of two families and the Patriotic War. The author could penetrate into psychology of his characters, show patriotism of the different segments of society, their uniting by the common aim – to defend their native land.

Key words: interpretation, genre, war, plot, style.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – канд. філол. н., доц. Галич А. О.

УДК 821.161.2 – 31

О. Т. Маркова

**ОБРАЗ МІСТА ХАРКОВА
В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ГЕРАСИМЕНКА**

Зацікавлення топосом міста у вітчизняній філології активно пов'язується з українськими локусами. Як зазначає В. Левицький, „на тлі розвідок про прикметні зарубіжні території, а саме про Москву й Петербург (О. Ніколенко, Т. Шарбенко), Париж (А. Марченко), Прагу (Ю. Польова (Михайлова)) тощо, окреслилися концепції алуштинського